

լուծէն : — Պատահականն . որովհետեւ
բնութեան գաղտնիք մ'է, ինչպէս է երկի-
տրութիւնն, և այլն :

Ուստարակոյս , մագնիսական ջնոյ ա-
նուամբ և կերպարանքով կրնան չարամիտք
սատահական ազդեցութեան վերաբերեալ
գործեր կատարել . անստարակոյս մագնիսա-
կան ջրուն շատ փափուկ կերպով գործա-
դրելի է, և կրնայ ունենալ վտանգներ, կրը-
նան ըլլալ գեղծմունք : Բայց այսու ամե-
նայնիւ կրնանք պնդել որ ճշմարիտ, գիտ-
նական մագնիսութիւնն առաջ կու գայ բաց-
արձակապէս բնական պատճառներէ, և եթէ
խոչնդովեմամբ գործածուի այն, միայն են-
թականերու օգտին համար, այդ այլ գորա-
ւոր և շատ օգտակար ազդակ մ'է : Եւ կրը-
նանք իսկ ըսել՝ թէ մագնիսութիւնն « Ժա-
մանակակից կենսաբանութեան ամենէն գե-
ղեցիկ շահերէն մէկն է », Ուստուծոյ բարու-
թեան առ մարդն բրած ճոխ ընծաներէն մին :

Ոյսպէս կը տրամաբանեն պաշտպանք
մագնիսական ջնոյ, Ab. Lelong, Ab. Mé-
ric. D.r Grasset, և այլ վերոյիշեալ մեծ
բժիշկք. աստուածաբանք, բնապատումք, և
այլն :

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ներկայ մասնիս վեց գլուխներուն մէջ
նախ՝ բոտ կարի մանրամասն ըսուածներէն
յայտնի կը տեսնուի՝ որ մագնիսութիւնն ա-
ռաջ գալու համար երեք պայմանք են կա-
րելոք, այսինքն, պայմանք՝ որ մագնիսա-
կան ջնոյ ենթարկելի անձին կը վերաբերին,
— պայմանք՝ մագնիսացնողին վերաբերեալք,
— պայմանք՝ մագնիսական ջրունը առաջ ըն-
դելու միջոցներուն վերաբերեալք : Մենք
այս երեք կէտերն ալ պարզեցինք թէ՛ վար-
չապետական տեսակէտով և թէ գործնական
օրինակներով և փորձերով, զորս կատարած
և յիշած են նշանաւոր բժիշկք և հմուտք :

Երկրորդ՝ մագնիսական ջնոյ հակառա-
կորդաց և պաշտպաններուն կարծիքները և
փաստերը ընդարձակ կերպով մէջ բերինք,
և անով ցուցինք որ մագնիսական ջնոյ գոր-
ծածութիւնն կամ գործարարութիւնն ումանց
կատարարողի և ապօրինաւոր կ'երեւի, իսկ
այլոց ոչ պատարարողի և ոչ ապօրինաւոր,
այլ մանաւանդ թէ շատ օգտակար, միայն
թէ նախ՝ զայն գործադրելու անհրաժեշտ
պայմաններն միշտ գործադրուին, ապա թէ
ոչ՝ միշտ կատարարողի կը մնայ այն, —
երկրորդ ալ՝ Մագնիսական ջրունը մ'այն կը
պաշտպանին իրենք, և ոչ թէ Հոգեհոգեա-
րիւնը, և այլն, զորս վերագոյն յիշեցինք :

Իսկ մենք զանազան ազգերու, աշխարհ-
ներու և տեղերու, բնակչաց սովորութիւննե-
րը, բարոյամեծերը, և այլն, ի նկատի առնու-
լով, վասն զի մագնիսական ջնոյ գործարարու-
թիւնն և գործադրողներն շատ շրջակայեաց
ըլլալու են, այդ տեղեաց և բնակչաց ողջա-
միտ և հմուտ ու բարոյաւոր անձանց կը
թողունք վերոյիշեալ երկու հակառակ կար-
ծեաց կամ միոյն կամ միւսին նախագա-
սութիւնը, քանի որ զեռ երկուքն ալ սոսկ
կարծիք են . Բերկրայս ազատութիւն :

Հ. Ս. ՍԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ՄԵՇԱՏՏՈՒՆԵՐԸ

(Շաբ. տես յէջ 115)

Դ.

ՓԻԼՍՈՓԱՅ — մասնաւոր Նոյեմե Գալուր պատ-
րիարքի օրերուն ինչպէս իր նոյեմար օր կ'ըսու Յով-
հաննէսի ժամանակ փայլած են շուրաւոր զաւատադի
ամերաները նուազապէս բեղուն խաղաղութեամբ մը,
որ առած և բազմաթիւ գրոյթ մը զի նաուցէ՛ զպա-
րիարքին երկարաժիշ վաշտութեան :

1. Պոլիսի պատրիարքներուն ամէնէն խաղաղա-
կամ ու՛ կաղաւթնից քաղաքիս պատրիարքն
գաւո՛ հրկարատեւ, որ տնիսափա՛մ 25 տարի փարից
Պոլիսի աթոռ, և միտու 1741թ :
2. Եւ սա 20 տարի իմաստուն խաղաղութեամբ
վարեց պատրիարքութիւնը, սակայն ընդմեջումով :

նքն Բրիտանոսի, 1 չուրջուս, 1 սաղաւարտ, 1 ժակաւ, Ս. Բովանանէ եկեղեցւոյ, 1 լեւ չիք վարազար, 1 տի. պալ գոզոց, Ս. Թորոս եկեղեցւոյ 1 արծաթ ոսկեգործ սկիւի, 1 տիպալ գոզոց, Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ, 2 տիպալ գոզոց, 1 լեւ չիք վարազար, 2 քարեայ սալոսանկի մոմիկներ, Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ, 1 տիպալ գոզոց, 1 զոյգ քարեայ աշտանակ մոմիկներ, Ս. Առաքաւածանի գերեզմանին, 1 տիպալ գոզոց, 1 սաղաւարտ, 1 վարչամակ, 3 շաւրի, Ս. Մինչեան եկեղեցւոյ, 1 չուրջուս, 1 սաղաւարտ, 1 վարչամակ, 1 փորութար, 5 շաւրի, 1 արծաթ բարձրակ, Ս. Նիկոլայոս եկեղեցւոյ Յոպոլի, 1 չուրջուս, 1 սաղաւարտ, 1 վարչամակ, 1 փորութար, 4 շաւրի, 1 լեւ չիք վա. շաւրի, 1 լեւ իտաղոպ տալոյ քարեղաշաւտի տիկեր, Սուրբ միշտապաշտ Ս. Յարութեան տաճարին մէջ կապեց վերնասանի 2 տիպալ գոզոց, 1 լեւ լեւ վարազար, Բրիտանոսի գերեզմանին հանելոյ խաչուս, թեւս պատկերի ոսկեգործ շրջանից քանակաւազար, Ս. Անն ունիք ընչաւարալեւ Նուէրներ Պոլսւ ալ, 1775ին՝ իշխմանի լեւ միաբաններէն կազդուան. զի Ձաքաբաք աղեկապետութեա Փոքրաւան կընտրուի պատրիարք Կ. Պոլսի, որ ի իշխմանակս անհերոս լիթինը գործելով և եւս Միթիթարեան իւ Ն. Մի. զայնէ Ձաքաւանի քանի որ խորապակ գործվածներէն ու բաւերէն, իր նախորդը իմաստուն ասմասիրտ, թեւս հակառակ՝ ձեռք կ'առնէ և անհաղորդ տունա. սիրտին մէջ ի գործ կը զեն ձայնալեւ հակապ. թոյլութիւնն մը 1 իրեն այլ անհաշ. ոգրին կը բըռ. Նուէրն ժամանակին Փոքր Ախաղի եպիսկոպոսներն ու ամբարներն ալ մեծ մասով՝ լայնելով և տուե. լով կաթոլիկներն ու լայնանելով և տուելով անոնց. մէջ այս տառութիւնն և ընդոտտ անմիութիւնն է՝ որ սեւած է մինչեւ Արքայաւոր պատրիարքի օրերն և մերթ. սակէ շատ ապրիներ՝ մինչեւ որ բողոքական նոր հա. տաւած մըն ալ հակառակալ արեւմտացն մը վրայ հաս. նելով, ընկեց միացնել բողոքիկին ընդշինման նորու. թեւս զն զե՛, մտնալով ալ ձեւակերպեալ կաթոլի. կոթիւնը:

Դարձեալ այս միջոցներէն Նշանաւոր է թէ մեծու. թեանք լեւ իշտակութեամբ՝ Կարապետ Մանուկ. օղաւն անհաղորդ, որուն կենցաղը կը համառոտա. գրենք մեծ և աւելիքն համար կը զրկենք ընթերցողը 1828ին փարիզ տղաւած Ալբէ Հայն Կլորգիտ Ս. Նու-Օլուի, սեւաւանալ Գոյնաւ միտիք բաւարի և Կլորի Ան բաւար Նուիտա անորակներ:

Այս Կարապետ Մանուկ-օղաւ մտաւ Ամասիա քա. ղաքն աղետակաւ և հարուստ ծնողէ 1753ին՝ Տաւն. եւեթի մարզիպետին սկսաւ ինքնազրկութի կառավարել իր օր ժամանական գործերը. քսան երեք տարեկանին՝ վաղ իսկ ամուսնացաւ՝ անցաւ ի Կ. Պոլսի, ուր ընդ. ունեւեցաւ մեծ պատմութի և սկսաւ աւելի մեծ գործե. թաւ: Շատ քաջաներու անհաւանորթիւնն բըստ, մաս. նուարապետ կըլու մեծ քաջանից, որ նույն համած. երկի իր փառատարար նաւերը կիթիւնեկէրն իտալիա. և իտիմ. քսան տարի այսպեւ շարունակելով զիւրցն մեծ հարստութիւն և ապա սկսաւ նուազել և իյնալ:

Այդ առաջին անկումէն ետեւ նորեն կանգնեցաւ գ. Նուիթի իր երջալիքներուն՝ վերադառն իյնալու համար. մինչեւ որ՝ միշտ արեւմաներէն ու իւրականութիւններէ՝ զնալ Սեփազ և անոր լնանալ, ուր քաջային պաշտ. պանթիւնամբը դիրքի և տուել մը տեք եղաւ: Եւ ապա

զարմելով Պոլսի գաղտնալով կըրցաւ զբաղել իր հին գործերով տանին մը համար, մինչեւ որ բաւերով մե. ծածկե Քանսեթի միտքը զբաւ երթնալ ապրիլ Թրքասաւ: Հնազանդ Ալքաշա, Պերլին, Վիեննա, Համպուր, Լոնտոն և ուրիշ քաղաքներէ անցնելով՝ 1825ին հասաւ Փարիզ, Հոն որ ամառս հարստութեան յնչաւորներով բացաւ արեւելեան անուշահամութեանց խաւով մը՝ Դուգր եր-լին ի մէջ, մինչեւ որ հոն ալ կ'աւել մը պատահելով միտքի ցործոց Կարապետին վերին հա. զրուանը, այնչեւս որ եովանանամակայ հայ Յոյն հա. կաշիքաւոյ զիշերթիւն համարս մը վրայ:

Վերջապէս Թրքասաւի երեսին քարեկամ աննաա. թուիւնն մը՝ վրայ զթալով (անգլանակութեամբ անոր սպաստան հարցն և խաւով) մէն ալ զնեց Պաւլըր. րի Բաւալուայ վրայ, ուր անկեալ մտրուել կապրել մտնելով զիւրազիլ բաներ: Հոն ալ սակայն լայնեցը զինքն անորով վերջը՝ զի որ մը ամառաստանեցաւ աղբիւրով ծով. ծախելու յարանակով և քառաստանի քաշակով՝ լարեւ կըրցաւ արդարեալ և ապալուի տու. շանքէ: Իր փառատարար Տիւրքաւէի զբեք վերադառնալ իր վարքը:

Եւ Կարապետ՝ ալ վերահասու եղած իր հակառակորդին զմեւ. թեանք՝ որոնց քաշակը Արշիդեպետին կզգի. ներուս մին՝ անդեր իր ընտանիքով, ու աղբիլ հոն վերլին փրկապաշտութեամբ մը:

1789ին Պոլսին մէջ տեղի ունեցաւ ստակալ տեղա. արարք մը, զոր այսպեւ կը նկարագրէ՝ ժամանակէն ունեւ՝ Հ. Դուլուս ինհիւնան Միթիթարեանը:

«Այս տարի Ստամբուլ մէջ աշխտեալ տարի մը եղաւ. երկունքն մէկ երկը (սէ) մը եկավ որ լինար միւր մը ար. անակն ստակալ անեղեն իշաղ. երկու որ անհաղորդին եղաւ. քայց մէջը մէկ աներես մը եկաւ ժամ ու կէս քլոչ անակն շատ որ լման զպոկի լրկեղծ մը երեւ. ցով մեկը. Ստամբուլին համարեալ անակն բարբըցան լրով որ տեղ տեղ մարդիկ չի կըցան անցնել, տեղ տեղ ալ անակն խորունկ փորցի որ՝ զնանի տակէն (նուցնէ Պաշազմ գերեզմանի քարեր երեսուն լանեց. Գալստը փաշան տաներ՝ աւելիմեն քարեր քանիք ծովը տարաւ: Պողապ իշխին ան զգիրը որ ձորի (աւելի) մէջ են՝ տու. ներուս քարները քլոչները սեղանները և այլն ծովը քլոչ տարաւ. խաւաթլիլին լուրի համբուս մէջ քլոչով խոթելով կով որ՝ անակն լրեղծով ծովը տարաւ, որ տեղ տեղ ալ ան համբուս ամառ պատերը պատակց որ անդ. զան Մուրատէն են շինուած. Պեղեղենի ձորին մէջը ծա. անք քլոչով իրարու վրայ դիպելով մէկ պատառար (պէնտ) մը շինեց, ու ծառերուն վրայ լուրը արգիւնեւ. լով բարկորդաւ, բարկորթներն վաղ վաղելով լուրին ստակալ թիւնը ինչ լոմը՝ զերեզմանի քարեր որ կային ծովը լրեղծը քլոչ տարաւ, տուներ փրցւ: լեւան նուզ. լուրք բերելով լաշքին նուզով լեղուց. խաւաթլիները վարք խորունկը Պաշալին, սոխաթլիները խուլունք լափ խա. նուիթներն բարբը Պաշալին: Կերթալիլին ամեն պար. տէգներէն որ Կ ժամ ներսէ նեցա կը քլէ՝ իրենց ամենն բերքը ծովը քլոչ տարաւ. Յենիզէ զպոկն ծովածորը լր. ծով կերեւեալ քլոչով կանանկեղծելով, տըներէն հասած քարներով: Ամեն մէկ տեղին պատահանները ինչ որ տեսանց աս ստակալ աներկին ստակալութեանէն եղա՞ծ թէ որ պատմութի ըլլանք՝ մէկ զիւր մը կ'ըլլան, ա՛մ. մենուս վրայ անակն մը որ պատնի տուաւ աս աներկին ստակալութեանը՝ որ իրը թէ գետինը անցնի կը քցընէր աս ամբողջ քաղաքը»:

1. Աստիցմէ Ծաւն. մերեւելի իշխուած զօղոս Գա. բազով Նպիլիպոսով. որ Գուլուսիկ աղալընորդը, Արմաշը վերստին ինիմեց և հասցուց սնծկակ ա. շակերտմեց:

2. Դարապատմով Հատ. Ե. 1789-1796 էջ 11-12, 3. Տե՛ս որպիսի որ զգրի հմք Ամարաւոց Բիւզան. դեան գրքին մէջ թիւք. 207:

Ե.

ժամանակին հետո ալ մակարդակէն քուսկան քարը քայտալ ու մեծացած աղեղաակաւութիւն մը հիշէն նոս մըր զէրը՝ քուսկանութիւնը քարին վերէնը, նշանաւոր գեղատական մը՝ ի՛նչ խորի գրգռել թէ խորի, Զէրէդի կամ Արիւղ, Մարտանմ 1 քուսկան պղտիւնին, որ քալ քրտնառելու ալ էր և բոլոր հեղինակութիւն, ներք քրտնառական յեղադր (Սամահան պղտնառական պատ, մուսկան վրայ) (այս ի փարթի 1784) ու առաջ ի փոխարէն հայասեր Սուլթան Սիւրիմէն մեծ պարգեւ ի ինք աշխ Մուստանը՝ զնպատ էր նաեւ 1792ին վիճակագիր վանքին և նոս ալ քանադարութ էր իր հրապարակային ու մասնագրական վերջին տնտեսն էր՝ Ապուտ (Սատտի և այս և պատանան) որ իւրապագիւններն յոյն կոտորածին զինքը։ Այս նոյ ապուհան՝ հոգւո նաեւ ինքուրման շուէտական զնպատին և առաւ, Դուռնո մէջ, (Սատտի տա, պատանա) զնախ ալ տրտնութն ու պարտիւն, ուրիշ խորի ինքադր գեղական հիւսն Պայիս։ Պարթիւն լուրս մնաւ է Զափաղաց յարած զրկաւ կարէտուր՝ գեղատանա, հան ու պաշտօնական զործերուն մէջ ածադար՝ քրտ աւ, քուլ ինքը ժամ՝ իր զրադըր գեղատնտեսականը, արծաւ շատ վեր տնտեսութիւնն մը, որոն տնտէր յիւրտած է նաեւ իրենցիկ արածը հարապական քուս իր, գիւրա մէջ։

Գրադուտ ամբար մըն էր Մարդար ինքնին Զաքարիան ալ, որ պատմութեանս միջոցին Պայիս գեղատնտէր՝ Պէյադուլի գերեզմանատունին մէջ՝ տան որ մը ունեցած է հոյակաւոր և իմաստուն գրադարութիւն մը մասնակցին Անտադու - Գալաթիւնիին հետ՝ Նիքարու, թեան վրայ, որ արժանաշուած է Սիւս լորտաշէն

հանդէսին մէջ։ Ունի Զ-Բէլ-Է Բ-Էն իր-Էն-Էն, զապաւ՝ առ իւր որպէն և առաջին թարգմանութիւնն մը Տիւրմաշ Արթուր ին՝ ապագրուած նոր Նախնիանը։ Հովանաւ իր-Էն-Էն-Էն Մարթ իւր-Էն-Էն 1793ին կը յիշուին՝ Քիլիկիոնի ժամանակ Պիտարու միայն Ալիարտադուլի մէջ, ու իր որդիները՝ Պաշտասար, Յովանէն, իւրապատ, որ ապագրելու տուած են Սիւնեցիին Ա, ամ Գրգըր, ինքնուր լաւագոյն տա, զալափաշ յերթնութեանն էր։

Ինտադուլի մէջ ալ՝ 1789ին մնած էր իւրապատը լա, զարեան, ինտադուլի պղտական իւրադրական, որ նաեւ ինք իր նախնաց հիշած լաւագրուած հեմարանին մէջ, մարտակ զուարթներ, վախճանիցաւ քարուց ծիրաւ լիւսար 1871ին, ինչեղապարհիկ մէջ։

1780էն մինչեւ 1823՝ կը յիշուին նաեւ ժողովրդադր ժամանակ Արքատան ամբարն, որ աղէլ ապէն հոսեւ ի, ժողովրդը շատ զբոքի՝ քաղաւ իր Պարթ Լուստի փաշա խաղը ապագրելու էր իրեն սեղանական, ժամանակին մանուսան։ Կրթական ու պատմական զիբրերուն մեծ մասն հայն են այլ խոշարագիր ապագրուած։ Ասոր հայրն է ինքզինեց Սարաֆ Լուսի (Սահ ապան՝ միշտ աղի) ցի։

Արտեմէն զատ կան նաեւ Վարդանիկի՝ 1780-1810՝ պարթուրէն՝ Միլիտանան Զորքը ամբարանի, որ նրա պատան մէ Ս. Գարուլթիւն հիշեցիցին յովի ինչու, զանոցին ինտարիւթիւն (1794)։ Փափաղանքն Ար, մեծն ամբարն, չորք նշանաւոր ձևերիկ յալթան լամ ու յալթագարմը Արտեմէն և Մարտան միայն Պարթեման։ Կատարացի խախ չէլակար ապագրուած Մարտասար Ա զպիր յարթորուած Պատու կիլեն հայր, որ իշխանիին ինչ նախորդի մը ամենին ներսն ու աշակերտն ու 1700էն մինչեւ 1778 Պայիս մեծնին թաղամասն և թաղամասն վարձապանն⁴ հաւա՛ւ մեծեղալութեամբ իր ժամանակա-

1. Մ. Յովի՜. չիսարեան (տնի ԲԱՆԱՍԻՐ ամասկած տնոր տու. Պայիս 1851ին. Լաւոր Ա. էջ 14-15) կը գլտ այս ամուրը Մուրաւան մոտման շարձակ՝ ըստ քանակութիւն՝ իզմաւորիս Մուրաւան առնան ծնած է ի Պայիս 1740ին թոտունման ըմտանիքով, իր հայրը՝ Զմիւռնայի շուէտական հիւսպատուն էր, որ տուաւ իր այս զուակիմ արեւմտեան ըմտիր կրթութիւն մը։ Մուրաւանը՝ իր համըրդըր ըմտարութեամբ և իւլէմայի մըր օգմութեամբ ստացաւ արեւելեան լիզուկիւնի և պատմութեանց կրպայ ամբարման ծանօթութիւններ, ու 1782ին հոսա Շուէտի գեղական, և 1787-1790ին հրատարակեց իր պատկերազարդ Ընդհանուր պատմութիւն Օսմանեան կայսրութեան տալիքին մասը։ Միկուս 1807 օգոստ. 27ին իր Գիւլիփի տունին մէջ՝ իր զուակը՝ հարտուր Մուրաւան ապուտը, գեղայմ Շուէտի իր իրաւեւ՝ շարտիակից իր ընդհանուր գործերը, և հրատարակեց Պատմութիւն Մոլդաւա՝ 1823ին և Սիւս ու կապուց ծովեղան Լիւսիսային հեղինակութեւ վրայ ի Ժ. Դարու, 1828ին։

2. Կարապատուն մէ ու ամաղուութիւն։

3. Իր հայրանքի և համարանքի ալ պարզապէս մը մերին սեզի հետադրիր ըմբերողութեմ յաւելուլ հոս, որ ակրոցի ապագրուէր այս ամբարսիմ հորայլմը էր համի ծրամ բարեւէր տնտեսարութիւնը՝ հայր նրաւան Գարապան ու Գորդը Գլչի, լուր, որ այս իր իրենցն ալ՝ էր հայր բարեգրապարի Արքատան փաշային՝ Այս համի ծրամ ապուն եւս իր բնակէր Սամահիթ՝ տնտիմ հոյակաւոր կի, գրեմը, և Մրմըր զատէ Յակոբի (միւր հօր հուս զապմ ու Մրմըր Տէր Արքատան) Սամահիթի վաղմուտ աւագերեց և Անտիք պատրիարքի մօ-

տիկ ազգակամ աղօթմամբումը «Մրմըր» քաշաւ մային թոտմ թոտը՝ մուս Գուլուկի զազարտի հետ թաղիմ ըմտարեց ներսփորմանին էին, Երեքը միայն ըմտարի մտերմութեամբ իր հայունը որ 1816 Ս. Գէորգի տունի շաբթուն՝ հրեքն ալ մէլայիկ մոր զուակի տէր պիտի ըլլամ, Լուսի, ուսիւ իր զննմ որ յաջորդն երախմբիւն իրենցն ալ ալ ունունն առ յիշատակ Գէորդ զննիլը՝ մուկիւն ամուրը համարանք ծառայութեան։ Սակայն զաւաթիայի անհանգարտ այն մարդը, Գուլուկի զատէ զազարտը՝ որքին, յաւաքաղիմաբար իրկու շաբթ առաջ իր ծով, ու հայրն ալ այս ամաղումը կը յայտարարէ իր ընկերներուն թէ պիտի աւել իր ուսիւ, քանի որ Արտուտն կը կանգն, տամ և հիմա օր առաջ տալու իրեն զուակը, մկրտիւլ ամհամբըր երախմ ալ իրորի Գրեթառեւ արագ տարը՝ ամուկի իր զմէ Գրեթառեւ, հոյակաւորն այն զազարտանմ ձրիտաղտուր էթմուր։ Իսկ համի ծրամ աղայի և Մրմըր զատէ Յակոբի ժամուկտ երախմները՝ ճիշդ ուստեալ ժամուկ, Ս. Գէորգէ շաբթուն, 1816ին աշխարհ զուկը իր մկըր. տուին երկուց իր Գէորդ ամուկը ճալմ զարագալ խալի կրկակիւն - սիմ ծրաման Գէորդ Գլչ սիւսհարտուր, իկան ըմտագրեցալ (1873) հայրը՝ Գէորդ Մրմըրան, երկուցն ալ երրորդին Զրիստոտուր էթմուրին հիւս՝ կրկալ ալալեւ յարձակ յարձակէն ընտրեալ ձայս ալալեւ՝ պատմած է իննի լիք Զրիստոտուր էթմուրն աւաղարար։

4. Ըստ ճերմուկ Գալքիլէ Գալուկամիսի (ծաղկաբալ կենսագրութիւն Կիստէն Ե. Աշտարակիցի կաթողիկոսին, էջ 11-12) այս Գալուկամար զպիւրը՝ հոյկոլ Յովիմանէն մասն Միկիմար աբրալի

կից ամբարաններն և Գրասէր Յովնանէն կուրտ և տնոր
ձեռնարկն Յովնոր Լաւանն պատրիարքներուն, ինս-
զման իբրեւ լեզուաբան ու գրաբան զգիր և Թարգ-
մանի՝ փայտեան, խորհրդիցի Ղուկաս լեզուաբան
վարպետներն նեւ Է. 1750-ին 1812՝ տնտեսի աշխատող
պայլօթից Տէր Յովնանէնէն Գեորգ պատուելին,
տաղանձ գրականներն մը վից մեծ լեզուաբան (յու-
նական, եբրայական, պարսկական, արաբական, լա-
տինական ու չակական), որ ամբարաններն շատ դուռն
նայող մարշ ու չէ եղեր, ու Պաշտին իրեղևապետ
եկեղեցիներն քովերտի մէկ սենեակն առանձնական բա-
սարան տնտեսութեամբ մը՝ քանադորք և տարինե-
րով, օտակով տասն և ինը հատորի չափ նմալից
դորեքով (գլխաւորները՝ պարսկալոյ բառարան, եբրա-
յական թարգմանութեան մը Սաղմունք, Աստուածա-
բանական հատորներ, Արարեանն ձեռագիր քերական-
ութիւն մը դարձեալ բաղադրութեամբ, արաբական
թարգմանութեամբ աստղագիտութիւն մը և այլն) տնայից
վրտ քանադորքներն, մինչ Վենետիկէն Է. Արսէն
Ուլաշտանի ղեկ աշխարհ իսկ չէր կրկն. Պէդէնան
տաղանձի տասն և այս տնին քանի մը դորեքոր, և
միջ շատ ուրիշ պատանած երբ իր կոնիկ ու կարեւոր
ձեռագիրներն։ Աս ալ իր ժամանակի գրաբաններուն
մտքուն և եղեր, որ Պաշտից ըլլալուն համար՝ կըս-
տարաբնէ եղեր Գեորգի Գալը Պաշտին իրենց յալը-
դեցին այս դարան՝ Գրիգոր Տէրադմալեան և Չա-
մաշտան, որ ապա (1837-ին) Փնդիոնց կոչուեցաւ։

Պատմական և նաեւ 18րդ դարին փերիկն Ալեքանդր
Զօգից մասնակի Անտան մտքուն, որ իրաւագէմ
դպած էր մեծ վեպերին (էս և Մեծն Լաբլոնի
Սուրիական արշաւանքներուն ատեն Պաշտանին ուն-
դեցիներէն նշարուն և իրաւագէմի վրանքուն կրած
վրանք թիթեղեղեղան համար՝ Պետրոս լեզուաբանի
Պատրիարքին խելիքով փերիկը զգաւ յոյսեցն մեծ
Քեռնշիսին և Յագիվրեանց Միքայելութեան Զօգինե-
րէ (էս կը յիշուին նաեւ) Պետէնի Սաեմեան և իր ըն-
կեր փրկապառ ամբարանները։

2.

Ամբարանուն ծագումն՝ իրենց նշանաւոր պատրիար-
քներուն ու կցորէ գրաբաններուն և պօրիներով՝ կը
նստի այս արեւած գիծերուն նեւ մինչև 1800 թուա-
կանն, մինչ արեւած կը սփռին տանի ունիլ գործած ա-
ւելի վրտ քից մը անձնական ու հանրական կամ, ը-
նդհանր, պայլեւ կիւրեան ժամանակի միքմադոր թեմաւ
18րդ դարու ամբարաններ ընդհանրապէս աւանդա-
կան պարզ մարդիկ եղած ըլլալ էր թուիլ։ յիշատակ
կարաններն ու տնտեսութիւնն և տնին նախապետա-
կան վիճակն ալ կը ցուցնեն՝ որ տնոց մէջ պակաս

չին եղեր չպարտաւոր ու եկեղեցական մարդիկ։ Ըն-
հանրապէս մասնակի են եղեր տնոց, ընդհանրապէս
քարտէի ի ու երկրագործ (peux) թեղեւ տնտեսով
թեղեւ ըստ տնտեսային տնոն ալ, այլ խորաբնէ
և սուրի իրենց գործին և տնին՝ շրջագործն երբած ու
եղորդորած արեւելեան համահասութեամբ։ իրենց
քանակութեան տեղերն են եղեր տու հասարակ Սկիւտար-
(Որքմալիք, Հապալիք, մարթ Սամաթիա, Պաշտի-
Կում Գարու կամ լինի Գարու և ուր որ նշանաւոր
եկեղեցի մը կամ ըստ քաղաքութեան մը կը գտնուի։

Գալով սերմն աշխատ երկրալ դարուն սկիզբը՝ մար-
տարապետ, արեւաապետ, մանաւանդ սեղանաւոր
ամբարաններն՝ ընդհանրապէս ակընցի՝ կամենին որոշ ուղ-
ղութիւն և կը շղտան յատուկ փայլով՝ ժամանակը եր-
շանկայշատակ Սուլթան Մամանու Բ-ի և Սուլթան
Ալտ-Բալ-Մեհմետ օրերուն։

Անոր ալ կը սկընն Տէրութեան և Քղեշիներուն
էս ընկն ալ զորստնութիւններ՝ չպարտաւորութեանց,
գլխաւոր, քղեանքաւոր տակաւ յատուկ փայլով դիւ-
րութեան արարութեան չափով՝ արալ արալ կրկնա-
պատկելով իրենց աղիցութիւնը դիւրութեան և հարա-
տարութեան արեւմտեան զգալագործներուն և սեղանաւոր
նախկան ապա շփումը կը սկընն իրենց արգիւնքուն
ձեռքով, և արեւելեանն ու արեւմտեանն իստմարդ-
էրին կենցաղ մը, արեւաապետութիւն մը, կառավար-
չիւր և կառավարչական տարալ մը յատուկ՝ մարդիկ
կանն (նոյնպէս, որուն թաւակաւ ալ կ'ընդդէման
կրկնէին Պաշտան ամբարաններն և որուն սեղանաւոր
եղապետն վենետիկի կ'ընդ զնապատեաններն ու
Պաշտին հոռեական չափունն եղիւրիները) Անդամէ
քաղական դաւ՝ Չաւանիւն - Տաւանից Տանը՝ կը
հանցիլի իբրեւ Անտարապետ Տէրութեան ու Պա-
շտանի իբրեւ հարադարապետ արքունի, տնտեսի նա-
րիւր քաղաքային մաս, իսկ երկրորդն եղիւր արքուն
աւելի տարուն ընտանից մը, որուն յայն ժամա եեր-
կալապետցին եր Գրիգոր ամբար Պաշտան, քարի ու
պաղա՝ մարջը։ 1790էն մինչև 1830 փայլող և փայ-
լեցունող մեծ ամբարաններն մին եղած և այս Պաշտ
Գրիգոր ամբարն Պաշտան, որ իր նախապետական պարզ
մարտախորթութեամբ և ուսումնաւոր նախադիւր-
թեամբ մերթն եղած եր թէ Օսմանեան վեհապետին
պատանիներն թէ՛ նալ պատրիարքներուն մեծերուն և
մոլորութիւն։ Իր հարապակցական ձեռնկալուն եղած
և իր նայր Միկայիլ խալիսան, ինչպէս ինչ ալ շտառ-
րուն, մանաւանդ Վազէշ Պաշտին ձեռքին քանած և
եկեղեցալոյսեցած և զայն Օսմանեան վեհապետին ի-
բրեւ հաւատարմով ու հանձնարել խորհրդական մարդ
մը, երբ Սուլթան Մամանու ի թիւից եր ալալիսին
անձնաւորութեան մը իբրեւ արքունի հարադարապետ
մեծ եր իր տնտեսն և գործը (Սամանեան մարտադարեան
մէկ, և իր գործաւորներն ու երկրորդականներ ինչէն
կը կազմէին, որոնց կը մարտախորթեր ու կը կենսակցէր
ալ մանրամարդ՝ տանց նախապետաւոր։

գրկում հեղեղէմ պանդպամած էր ուլիղ հայիրեմ
լիզում, գրկում և տալիլով շատ հեղեղակութեանց
ու սրբապետութեան հիմն՝ մասն երիւր հայոր աշ-
խարհաւոր ու գրաւորա թրակամութիւն, զոր,
կընէ Բ. Գալիսանիւն, ծայրէ ծայր իւրացուցած
է Է. Միքայել Զոսման՝ առանց յիշուի իր պատ-
մութեան մէջ գէթ մտնուի Գալուպտար Ա. Գալիթիմ
Այս յալիսին ղալիթիմ յալմարաբանի մէջ ճանարաւ
կիւրեան՝ Սյւլէոն կաթողիկոս, Բաւնից՝ Զարութիւն
վարդապետ, իմաստասէր Գալուպտար իւր իր-
դուսման, թագաւոր վարժապետ (նիւսէս Ե. Աշտա-
րակեցի կաթողիկոսիմ վարժապետը), Աղամանիւն,
Լարսանցի, Բալանից գիտաբանի և Մարակ Բ. Գալա-

գիմ րուսում՝ որ հալիսանիւրդմ էր Զաքարիա
պատրիարքին Պալիսի։

1. Այս Ղուկաս վարդապետ լատինապետը՝ շատ
ճշմարտ և իբրիւ թարգմանիչ քաղաքականա-
ւորի թարգմանած 20 հատորի չափ իբր անէմ տի-
սակ սիմֆոնիկ Ս. Գրիգոր, որոնց մեծ մասը ղեկ
ձեռագիր կը մնայ զգոգ. հաստմարտանքն ուսուր
Յակոբով զարմունք մէջ և մէկ մասն ալ տարուն
ի ղեկմունք և ի Պալիս. Մարիթորեանց մէ
ու Տէրոյնից պատմութիւն գտնով յիկայ այս ամօրի չափ
թուրթ սիցուցող գրաւթէս, որ կը գործէ եղիւր
ճախքով ու յորդորակով Յակոբ Ղալիսին։

իր տունն ալ միշտ իրնաւորք դուարք ինքաւորութեամբ կը պատուէին ժամանակին մարդիկ՝ աշխարհական, գրաշէտ աւարտականներ, ինչպէս այս բայց ինքաւորութիւնն ապա ցոյց տուաւ նաեւ ճարտարագիտականներուն ճամբարակալ գրապետն Օտեան (Եղաբէ) Պօզոս աղան:

Գրիգոր ամբարայ Պաշեպան շինութեան օրինակներէն են՝ Աբրա-Պաշեպան ինչ պալատը և՛, Տըլ-ժապաշէն և՛ Զրաքանի այժմ ապարանքներուն նախորդ փայտաշէն պալատները, ճանա Սիւնիյէ (Հայտար փայտաշէն) ընդարձակ դարանոցն ու ուրիշ զօրանոցներն ու լոգանոցներ, որոնց մէջ քանին կը կենան զեռ, Պաշեպանի քանին քանին ու թոփ լանին բարձրագոյնէն մէկիմը: Ինչքէն և՛ պայծառացումը Պաշեպան անունին և՛ անուն մէջ՝ եղած է առաջին ամբարն, որ ճայն ունեցած է պատրիարքական ու առնային դարձեալ ալ մէջ, ուր ժրպատ է ինքնաւորապէս և՛ պաշտպան կեցած է ինչ-չեքու, վանքերու և՛ վարչականներու: Անշուշտ ինչ ալ ծառայէ խաղըղորդութեամբ մը տարաբար ալ գործած է Սթաան և՛ կեսարիա ու անցէն ընտիր ապուխտի մը շարին, զոր Վաշէ բարիկաւորութեամբ ընծայած էր Վեհ. Վեհ. Սուլթան Մանուկ ի դիմաց Պաշեպան Գրիգորի, ապառած է կարճ տաննէն ու Նիշա կայսերապետի նա Պոյիս արածան:

Գրիգոր ամբարն ճարտարած էր իր ընտելութիւնն Սիւնիաւոր Պաշեպան Տըլէյի բարին առաջին սարակար-թին վրայ, ուր կերտել այժմին հողաշարանի կիսակեր աստի և՛ որ նախ իր շարինէն տառած է Պաշեպան-Երէ անունը. վասն զի ամբարն սիրաւոր ըլլալով սոխակի՝ իր ընտելութեան ստորին լոգիւր զանգուած և՛ եղեր արտաւարաբար երա՛մ մը զեղզեղող սոխակներու և՛ իր ձերութեան արեւուն կիսակար ժամերով մտիկ կ'ենէ եղեր Պաշեպանով մը զոր կ'ընկելով՝ կ'առնաւ տառար վախճան է 1823ին:

Բարեկամաբար և՛ աղքատասէր ալ մարդ՝ շատ կիւրաքիչ իր Պաշեպան Պաշեպան ընդարձակ աղբիւն մէջ ինչպէս կու տայ եղեր իր ստորակար քանդորներուն և՛ անոնց պետերուն՝ ճարտարութեամբ և՛ զուարթ բարեկամութեամբ սփոփելով անոնք: Ժամանակին Լոյ և՛ նոյն նայեր, նոյն ինչ Վաշէ անգամ, շատ բան կը պարտէ Պաշեպան Գրիգորի, 19րդ դարին սկիզբի առաջին ամբարային: Ինչ կ'ընէ դրած է այն ճամբարին ու ճարտարագիտականութեան, որ ապա պարտանքն եղան իր որդիներուն և՛ ճարտարարուեալ թոնկներուն, իր մէջ թոնք՝ Նիկիտոս պէյ Պաշեպան իր ընտաւորութեան:

ու բարձրին մանրանկար վերկենցալում մըն է եղեր, կ'ընեն. վերկենցալում մը՝ վարդի նման վաղորդային մը շափ եղանակով . . .

Գրիգոր ամբարայի անխնայապէս յաջողած է՝ իր դիւշատ երեստաւոր որդին կարապետ Խաչօպ, երկուշտ ամբարն:

Գրիգոր Խաչօպի ժամանակակից ինտելեկտուալ նայե-րուն մեծատուններէն ինչպէս զից ընտանիք ալ կ'առնու-նին մերթ ամբարայ և՛ ընդ ճարտարապետ լէյէր կ'առնու, որոնք լեւաշտէ, մանաւանդ Արքանաւորային Պօզոս պատրիարքի օրերը, իւրաւորապէսներու մտրիկ զոր. ժակցութեան մը միտումներ կ'ընդհանրացունեն:

Օրինակի ճամբար Գրիգոր Տըլէյի Տըլէյան 2, կար-նեցի Մատթէոս Տըլէյի մանասի Առաւմաւտարան, Թընկեր զառն Բակուր, Տըլէ-Բակուր Տըլէյի՝ դրաւ ու ճանաչողը աշխուական մը, Վեհեպանի Միւրթա-րեանց մարդը՝ որ աղել տառած է 2. Արեւի Բաղաւ-տունին քանի մը երկերը, Միւրթի Տըլէյի, Գրիգոր զառն Անտուն և՛ Տըլէյի լէյի օղուն: Անոնք են որ վե-րայիշեալ Պօզոս պատրիարքի զուարթած աստաւածա-քանական ժողովին երկրայ զանաւոր են, իրենց քանի մը վարչականներուն նա, լոգական կայսերուն կող-մէն առ ճարտար-իւն յուսաւորականներու կողմէն՝ ի-րեն ապարիտիկ երկրայ եղած են զիստարապետ Աղ-նաւորեան կարապետ ամբարայ, Բալաննէն ամբարայ Ա-րքանաւորեան, Մանասի Զովաննէն Տըլէյի, Մա-նասի Բակուր ամբարայ Լաթիֆեան, Գրիգոր ամբարայ Պաշեպան, Կապար ամբարայ Զարապեան, Գրիգոր ամ-բարայ Սապաշեան, Միւրթի Ամբարայ Արքանաւոր, ապա Պօզոս Մարգարեան, Զանիկ ամբարայ, Մանասի Պօզոս կէլէլեան, Բակուր Մանասեան, Մանասի Առաւ-մաւտար Վաշէլեյեան, Բարութիւնն ապա Կարապետ-կեան, Միւրթի Անտուն, Մանասի Բարութիւնն ինչ-կեանքին, Մարգարեան Սապաշեան, Բարութիւն ամբարայ, Զարապեան Մանասի, Մանասի ապա Զարապեան (այսին Բակուրի ապա Մանասեան, որ ամբարայ էր Զարապե-ան և՛ զարապեան ու Տըլէյի խաւորէն ալ թիկնակիցն էր) Միւրթի զարապեանի (մեր մեր կուէն ապալը), Բա-րութիւն Տըլէյի կիւրապետին, Անդրեան Տըլէյի և՛ այլ զարապետի արեւաւորականներ:

Կործայ ճամբարաւորութեան շնորհ յիշեալ ամբար-ներուն և՛ ամբարապետներուն վրայ զատ զատ տեղե-կազրէ, մանաւանդ որ լիակատար տեղեկութիւններ կը պակշիւ մեղի յախտեալէս, կամ զի անոնց սե-րուն ինքուն պատմածներն ալ՝ մեծ մասով չենք կը-նար աղանաւորութեան մը շափ վախճարական ճամ-բար: Ուստի կը շատանալ չեղունով միայն նա՛ թէ ժամանակին ապագային ճայն և՛ նշուն զրպան տեղեղ-ներն առնէ են ընդ ճարտարապետ, որոնց մէջ կ'առնէ շորս ճարտար տառան զերգաւորաններ, օրինակի նա-մար կ'ըլլէնաններն ու Սապաշեանները:

Շարայարեցի Գ. Գ. Մ.

1. Որ սրբեցաւ 19րդ դարու կէսէն ստղծ:
2. Տիգրանմիտի՝ իրին ճիշդ ոսկերչականներն ու վարդանի վարդանի փողկրամոցիմ՝ եղան հիմ Ուրի զազգ Նիկիտոս պաշտպան վարպետները:

Գ Ո Ւ Թ Ա Ն

հանդէս ամսնայ հողագործական, գիտական, ա-րուեստական: — «Գուժան»ը կը հրաւորաբարկուի առաջած ամիսն անգամ մը: Բաժանորդագրութիւնն է՝ արտասահմանի համար՝ 12 ֆր. Տանկաստանի՝ 10 ֆր. Ռուսիոյ 6 ռուպլի. Ամերիկայի՝ 3 տոլար, Տանկաստանի ուսու-ցիչներու եւ ուսանողներու, (հաստատական վկայագրերով)՝ 6 ֆր.:

Մուտք ունի ամէն երկիր: Դիմել խմբագրութեան.

K. MƏDZADOURIAN

23 Rue de la Collégiale
PARIS